

Mirosław Wójtowicz

POWOJENNE MIGRACJE ORAZ ICH WPŁYW NA WZROST ZNACZENIA OBCOKRAJOWCÓW W STRUKTURZE DEMOGRAFICZNEJ PAŃSTW UNII EUROPEJSKIEJ

Uwagi wstępne

Charakterystyczną cechą migracji w Europie Zachodniej po II wojnie światowej była zmiana kierunków przepływów migracyjnych. Państwa tego regionu stopniowo zaczynały notować dodatnie saldo migracji. Tak więc z tradycyjnych „dawców” migrantów (głównie w XIX i pierwszej połowie XX w.) wszystkie, najpóźniej w latach 70., stały się ich „biorcami” netto. Generalnie, w drugiej połowie XX w. Europa z regionu emigracyjnego stała się obszarem imigracyjnym, przyjmującym stopniowo coraz większe rzesze imigrantów z innych kontynentów.

W roku 1965 na terenie Europy i byłego ZSRR wg oficjalnych szacunków mieszkało blisko 15 mln obcokrajowców, co stanowiło ok. 20% światowej liczby migrantów i ok. 2,2% ogółu ludności tego regionu. Największe ich skupiska były w Europie Zachodniej (blisko 12 mln), gdzie stanowili ok. 3,6% ogółu ludności (Zlotnik 1999). W roku 2000 liczba cudzoziemców zamieszkujących Europę, łącznie z europejskimi państwami byłego ZSRR, przekroczyła już 56 mln, co odpowiadało blisko 1/3 światowej liczby migrantów i blisko 8% ogółu jej ludności. W Europie Zachodniej ich liczba przekroczyła 28,7 mln, czyli ok. 7,3% ogółu ludności. Europa stała się więc regionem koncentrującym w skali świata najliczniejszą rzeszę imigrantów (UN 2002).

Czynniki wpływające na nasilenie imigracji do państw Europy Zachodniej

Nasilenie imigracji do państw Europy Zachodniej w okresie powojennym wywołały, najogólniej rzecz ujmując, czynniki natury ekonomicznej i politycznej. To one najczęściej skłaniają ludzi do migracji. Głębsza analiza każe podkreślić znaczenie następujących czynników:

- straty ludności wywołane wojną, szczególnie dające się odczuć w państwach Europy Zachodniej, które bezpośrednio po II wojnie światowej weszły w okres odbudowy i dynamicznego rozwoju gospodarczego. Dynamicznie rozwijające się gospodarki tych krajów wykazywały duże zapotrzebowanie na siłę roboczą, uszczuploną w wyniku działań wojennych (dotyczyło to szczególnie mężczyzn w wieku produkcyjnym). Wiele państw Europy Zachodniej zostało zatem zmuszonych do zatrudniania obcokrajowców (import pracowników), których werbunek prowadziły firmy na zlecenie i za aprobatą rządów państw Europy Zachodniej (np. Niemiec, Francji, Wielkiej Brytanii, Holandii). Niektóre kraje podpisywały nawet dwustronne umowy międzyrządowe, zapewniające napływ określonej liczby robotników lub zachęcające do imigracji (np. Niemcy – Turcja, Niemcy – Włochy);
- ruchy ludności związane z działaniami zbrojnymi i zmianami granic (uchodźcy, wysiedleńcy). Szacuje się, że bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej ok. 15 mln osób zostało przemieszczonych między państwami europejskimi w związku ze zmianami granic oraz (lub) ucieczką przed prześladowaniami;
- malejący przyrost naturalny związany z trzecią fazą przejścia demograficznego. Stopniowe zmniejszanie się przyrostu naturalnego, szczególnie widoczne od drugiej połowy lat 80., również wpłynęło na ograniczenie zasobów siły roboczej (szczególnie w nisko płatnych usługach i przemyśle), co skłoniło część państw Europy Zachodniej do złagodzenia polityki imigracyjnej;
- rozpad bloku socjalistycznego, który uruchomił imigrację ludności z jego państw, wcześniej ograniczaną i hamowaną instytucjonalnie. Jest to migracja o podłożu głównie ekonomicznym;
- z rozpadem bloku socjalistycznego wiążą się również wybuchające głównie w latach 90. konflikty na tle etniczno-narodowościowym, które uruchomiły dużą falę uchodźców (z byłej Jugosławii, Rumunii i byłego ZSRR). Imigracja w Europie jest też związana z innymi konfliktami zbrojnymi na świecie (w Afganistanie, Iraku, Algierii oraz państwach afrykańskich – Somalii, Mozambiku, Angoli);
- wysoki poziom rozwoju gospodarczego państw regionu, stwarzający możliwość znalezienia pracy i zdobycia środków do życia;
- światowy rozwój transportu i komunikacji, który staje się stopniowo coraz tańszy i dostępny dla coraz większej liczby ludzi z najodleglejszych zakątków świata. Świadczyć o tym może rosnące zróżnicowanie imigrantów, jeśli chodzi o ich pochodzenie. Jeśli do połowy lat 80. w Europie dominowali imigranci z sąsiednich państw i regionów, to obecnie obserwuje się coraz większą dywersyfikację przestrzenną państw, z których pochodzą napływający do Europy imigranci. Ten fakt przemawia za słusznością hipotezy o globalizacji migracji światowych (Okólski 1999).

Trendy migracyjne w państwach Europy Zachodniej

W powojennej historii migracji w Europie Zachodniej wyróżnić można kilka faz. Cechuje je różne nasilenie migracji, różne ich kierunki, różne też są czynniki wywołujące przepływy migracyjne.

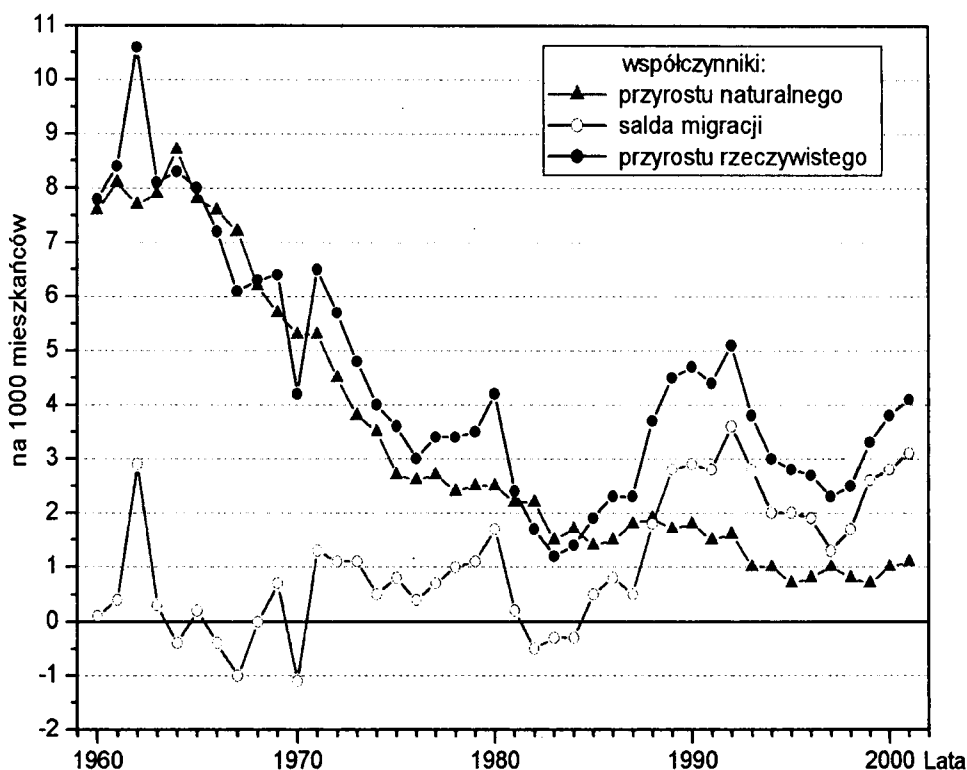
Pierwsza faza obejmuje przełom lat 40. i 50. Cechują ją silne przemieszczenia uchodźców i wysiedleńców, związane ze zmianami na mapie politycznej Europy i wynikającymi stąd wysiedleniami, repatriacjami, oraz pojawienie się licznej fali uchodźców z państw Europy Wschodniej. Najbardziej charakterystyczną cechą omawianej fazy jest to, że większość imigrantów w państwach Europy Zachodniej stanowili mieszkańcy pozostałych państw europejskich.

Drugą fazę, obejmującą okres od drugiej połowy lat 50. do roku 1973, znamionuje szczególnie duży napływ cudzoziemskich robotników kontraktowych do szybko rozwijającej się gospodarczo Europy Zachodniej (w latach 1950-1970 w państwa OECD średnioroczny wzrost PKB wynosił 5%). Wysoki wzrost gospodarczy wzmógł zapotrzebowanie na siłę roboczą. Największe gospodarki Europy Zachodniej (Niemcy, Francja, Wielka Brytania) początkowo zaspokajały niedobory siły roboczej, zatrudniając osoby przesiedlone po II wojnie światowej. Następnie coraz szerzej zaczęto korzystać z pracowników kontraktowych pochodzących ze słabiej rozwiniętych gospodarczo państw Europy Zachodniej (Portugalia, Hiszpania, Włochy). Gdy i te kraje weszły na ścieżkę przyspieszonego rozwoju gospodarczego, największe potęgi gospodarcze regionu musiały szukać nowych źródeł siły roboczej. Państwa o kolonialnej przeszłości (np. Wielka Brytania i Francja) zwróciły się ku swoim byłym koloniom. Francja zaczęła ściągać robotników z byłych kolonii w Afryce Północnej i Zachodniej (głównie z Algierii, Tunezji, Maroka). Wielka Brytania otworzyła swój rynek pracy dla imigrantów z regionu Karaibów oraz byłych Indii Brytyjskich. Niemcy, które nie posiadały powiązań kolonialnych, zaczęły sprowadzać siłę roboczą głównie z Turcji oraz byłej Jugosławii. Szacuje się, że w tym okresie imigracja netto do Europy Zachodniej wyniosła ok. 10 mln osób (Stalker 2002; Castles 2000).

Trzecia faza, zwana również okresem „zamkniętych drzwi”, trwała od 1973 r. do połowy lat 80. Związana była bezpośrednio z recesją gospodarczą po szoku paliwowym z lat 1973-1974 i towarzyszącą tej recesji niechęcią do imigrantów. Część rządów zamknęła granice dla obcokrajowców, a także zachęcała wcześniej przybyłych robotników, by powracali do ojczyzny. Jednakże większość tych ostatnich już zapuściła korzenie i nie była skłonna do wyjazdu, a w obawie przed oskarżeniami o łamanie praw człowieka rządy państw europejskich nie decydowały się na przymusową deportację. Ograniczenia dalszego napływu cudzoziemskiej siły roboczej wymusiły na imigrantach zmianę deklarowanych celów, a mianowicie, z migracji pracowniczych na tzw. „łączenie rodzin” lub ubieganie się o azyl. Jeśli w roku 1973 z prośbą o azyl w Europie wystąpiło ok. 13 tys. osób, to na początku lat 80. liczba wniosków wahała się w okolicach 70-80 tys. rocznie, osiągając w roku 1992 poziom 800 tys. starających się o status uchodźcy (Okólski 2004). Należy również zaznaczyć, że w fazie tej przed napływającymi cudzoziem-

cami otworzyły się nowe możliwości imigracji, w tym głównie do państw Europy Południowej (Włochy, Hiszpania, Portugalia, Grecja), które w miarę rozwoju gospodarczego wykazywały coraz większe zapotrzebowanie na tanią siłę roboczą (porównaj tab. 1). Należy podkreślić, że w fazie tej, pomimo dążeń do ograniczenia napływu obcokrajowców, które ujawniły się głównie w państwach wcześniej intensywnie importujących cudzoziemską siłę roboczą (Niemcy, Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia), napływ imigrantów do państw Europy Zachodniej zmniejszył się nieznacznie i na krótko. Ze względu na wprowadzone restrykcje imigranci zmieniali jedynie sposoby legalizowania swojego pobytu lub wybierali państwa o liberalniejszej polityce imigracyjnej. W skali całej UE-15 saldo migracji pozostawało w tej fazie dodatnie, z wyjątkiem lat 1982-1984 (ryc. 1).

Rycina 1. Zmiany wartości podstawowych współczynników demograficznych ludności Unii Europejskiej (UE-15) w latach 1960-2001

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat 2002.

Ostatnia faza obejmuje okres od drugiej połowy lat 80. XX w. do chwili obecnej. Charakterystyczne dla tego okresu były fale niepokojów społecznych i politycznych w Europie Wschodniej związane z upadkiem bloku socjalistycznego oraz rozpadem kilku państw (Jugosławii, Czechosłowacji, ZSRR). Do państw Europy Zachodniej napływały w tym okresie liczne rzesze uchodźców z tego regionu, uciekających przed działaniami zbrojnymi lub prześladowaniami politycznymi. Dołączyli do nich także liczni uchodźcy z innych regionów świata objętych międzynarodowymi i wewnętrznymi konfliktami, a często także imigranci z państw stabilnych politycznie, którzy wykorzystywali status uchodźcy i starali się o azyl w państwach Europy Zachodniej, traktując to jako łatwą formę legalizacji swojego pobytu. W latach 1989-1998 ubiegało się o azyl w Europie ponad 4 mln osób, z czego 43% stanowili obywatele innych państw europejskich, 35% pochodziło z Azji, a 19% z Afryki (Stalker 2002). W miarę jak napływ azylantów wzrastał, państwa europejskie zaostrzały politykę azylową, skutkiem czego coraz więcej imigrantów starało się dostać do Europy Zachodniej nielegalnie.

Tabela 1. Zmiany wielkości imigracji netto do państw Unii Europejskiej (UE-15) w latach 1960-2002 (w tys.)

Państwa	1960-1964	1965-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000	2001	2002
Austria	1,0	9,9	19,1	-3,1	3,3	14,4	48,7	7,2	17,3	17,3	26,1
Belgia	14,1	16,7	9,0	7,2	-7,1	8,2	18,8	11,0	12,9	35,8	40,5
Dania	0,9	1,0	6,4	2,0	1,1	6,4	10,6	15,7	10,1	12,0	9,6
Finlandia	-11,2	-18,9	1,3	-7,3	4,1	2,5	9,0	4,2	2,4	6,2	5,3
Francja	303,7	95,4	114,8	33,8	52,3	49,8	22,5	-1,6	45,9	64,2	65,0
Grecja	-41,2	-35,8	-24,8	56,7	17,2	24,4	58,1	22,5	12,2	33,9	32,1
Hiszpania	-109,7	-30,1	-32,1	28,2	0,8	-19,7	20,1	94,9	351,5	242,6	223,7
Holandia	3,9	9,6	26,7	35,7	14,2	27,4	41,4	31,0	57,0	56,0	27,6
Irlandia	-20,9	-14,8	10,3	10,1	-6,6	-32,9	-1,4	15,7	26,2	45,9	32,6
Luksemburg	2,1	0,9	3,9	1,4	0,4	2,2	4,1	4,2	1,9	2,8	2,6
Niemcy	162,9	220,7	175,1	12,7	1,8	332,2	562,6	204,5	167,8	274,8	218,8
Portugalia	-78,3	-169,7	-45,0	88,8	4,5	-45,4	7,3	31,2	50,1	58,7	70,0
Szwecja	10,6	24,6	6,9	16,7	5,2	24,1	32,5	9,6	24,5	28,6	30,9
Wlk. Brytania	59,9	-44,7	-32,0	-11,3	-11,6	60,0	72,8	137,3	168,5	184,3	126,5
Włochy	-81,4	-84,4	-36,9	19,3	-27,8	-2,5	108,9	117,0	181,2	125,8	350,1
UE-15	216,0	-19,0	203,0	291,0	52,0	451,0	1016,0	704,0	1135,0	1189,0	1261,0

Uwagi: Dane dotyczące imigracji uwzględniają regulacje i poprawki związane z różnicami pomiędzy ogólnym wzrostem ludności a przyrostem naturalnym. Dla przekrojów 1960-1999 podano wartości średnioroczne.

Źródło: Eurostat 2004.

Odzyskanie swobód demokratycznych, w tym swobody podróżowania, przez obywateli państw byłego bloku socjalistycznego skłoniło wielu z nich do emigracji do państw Europy Zachodniej w poszukiwaniu pracy. Przepływy te były szczególnie duże wtedy, gdy niektóre były państwa socjalistyczne dotknął problem wysokiego bezrobocia, którego przyczyną był kryzys gospodarczy związany z transformacją ekonomiczną. Szczególnie duże rozmiary przybrał ruch bezwizo-

wy osób poszukujących dorywczej, nielegalnej lub sezonowej pracy, tzw. pseudo-turystów, którzy decydowali się najczęściej na krótkotrwałe migracje wahadłowe pomiędzy ojczyzną a krajem zatrudnienia (Mydel, Fassmann 1997, 2004).

Dostępne dane statystyczne odzwierciedlają rosnące znaczenie migracji w kształtowaniu demograficznego obrazu państw UE-15, szczególnie wyraźnie widoczne od początku lat 90. XX wieku. Liczba ludności państw UE-15 zwiększyła się w latach 1990-2000 o ponad 12,7 mln osób, z czego jedynie ok. 31,5% (ok. 4,0 mln osób) stanowił przyrost naturalny, natomiast aż 68,5% (ok. 8,7 mln) przypadało na imigrację netto (Eurostat 2002). Tak więc ponad ⅔ przyrostu rzeczywistego ludności w państwach UE-15 to wynik napływu obcokrajowców. Wzrastający wpływ imigracji na wzrost demograficzny państw UE-15 widoczny jest również, gdy porównamy współczynniki przyrostu naturalnego i salda migracji. Jeśli w latach 1993-2001 pierwszy z nich oscylował wokół wartości 1‰, to drugi współczynnik salda migracji, sięgał w roku 2001 3,1‰ (por. ryc. 1).

Zmiany liczby oraz udziału obcokrajowców w strukturze demograficznej państw Unii Europejskiej w latach 1991-2001

Wzrost napływu imigrantów do państw Unii Europejskiej w latach 90. XX w. i pierwszych latach XXI w. spowodował znaczące zwiększenie się liczby obcokrajowców w strukturze demograficznej większości państw. W roku 1991 liczbę obcokrajowców mieszkających legalnie w piętnastu państwach UE szacowano na ponad 15,8 mln osób, co stanowiło ok. 4,3% ogółu ludności. Do roku 2001 liczba ta wzrosła o blisko 27%, do ok. 20,1 mln, co stanowiło ok. 5,3% ogółu ludności (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany liczby i struktury obcokrajowców w państwach Unii Europejskiej (UE-15) w latach 1991-2001

Państwa	Liczba obcokrajowców				Wzrost 1991= 100%	Struktura pochodzenia obcokrajowców (w %)			
	1991		2001			1991		2001	
	w tys.	w % ogółu ludności	w tys.	w % ogółu ludności		kraje UE-15	inne kraje	kraje UE-15	inne kraje
Austria	532,7	6,8	764,3	9,4	143,5	15,3	84,7	14,9	85,1
Belgia	922,5	9,2	846,7	8,2	91,8	60,1	39,9	66,6	33,4
Dania	169,5	3,3	266,7	5,0	157,3	23,0	77,0	20,7	79,3
Finlandia	37,6	0,8	98,6	1,9	262,2	43,3	56,7	17,6	82,4
Francja	3596,6	6,4	3263,2	5,6	90,7	36,5	63,5	36,6	63,4
Grecja	167,0	1,6	762,2	7,0	456,4	25,8	74,2	6,2	93,8
Hiszpania	360,7	0,9	1109,1	2,7	307,5	43,8	56,2	38,9	61,1
Holandia	732,9	4,8	690,4	4,3	94,2	24,8	75,2	30,1	69,9
Irlandia	87,7	2,5	151,4	3,9	172,6	78,2	21,8	65,5	34,5
Luksemburg	117,8	30,2	166,7	37,5	141,5	91,9	8,1	77,7	22,3
Niemcy	5882,3	7,3	7318,6	8,9	124,4	28,9	71,1	25,6	74,4
Portugalia	114,0	1,2	223,6	2,2	196,1	26,3	73,7	27,5	72,5
Szwecja	493,8	5,7	476,0	5,3	96,4	34,7	65,3	30,7	69,3
Wlk. Brytania	1750,0	3,1	2587,0	4,4	147,8	42,3	57,7	35,5	64,5
Włochy	863,0	1,5	1362,6	2,4	157,9	16,8	83,2	10,8	89,2
UE-15	15828,1	4,3	20087,1	5,3	126,9	35,5	64,5	29,7	70,3

Uwagi: Dane pochodzą z rejestrów ludności lub rejestrów obcokrajowców z wyjątkiem: Austrii, Francji, Grecji (spisy ludności), Hiszpanii, Portugalii, Włoch (pozwolenia na pobyt), Irlandii i Wielkiej Brytanii (badania siły roboczej). Dane odnoszą się do liczby ludności na 31 grudnia danego roku, z wyjątkiem Francji (06.03.1990 i 08.03.1999).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: OECD 2004; Eurostat 2000.

Analizując zmiany liczby obcokrajowców w poszczególnych krajach UE-15, należy podkreślić, że jedynie w czterech z nich (Belgii, Francji, Holandii, Szwecji) odnotowano w badanym okresie spadek ich liczby. Wy tłumaczenia tego zjawiska szukać należy w stosunkowo liberalnej polityce przyznawania obywatelstwa – tzw. „naturalizacji” – w tych państwach, gdyż w każdym z nich notowano w latach 1990-2001 dodatnie saldo migracji i spadek liczby obcokrajowców wynikać mógł jedynie z ich szybszego od napływu „naturalizowania”.

W jedenastu pozostałych państwach UE odnotowano w badanym okresie wzrost liczby obcokrajowców. Na uwagę zasługuje szczególnie wysokie tempo wzrostu w biedniejszych państwach UE leżących w basenie Morza Śródziemnego, takich jak: Grecja, Hiszpania i Portugalia. Do połowy lat 70. były one jeszcze krajami, z których emigrowano do lepiej rozwiniętych państw UE, głównie Niemiec, Francji, Belgii, Holandii, Wielkiej Brytanii, natomiast w latach 80., a szczególnie 90. stały się atrakcyjnym celem migracji dla obywateli państw Afryki, Ameryki Łacińskiej czy Bałkanów i byłego ZSRR (w przypadku Grecji).

Szczególnie wysoki wzrost liczby obcokrajowców, ponad 4,5-krotny, odnotowała Grecja w latach 1991-2001 (z ok. 167 tys. do ponad 762 tys. osób). W przypadku Hiszpanii wzrost liczby obcokrajowców był ponad 3-krotny (z 360,7 tys. do 1109,1 tys. osób). Najniższy w tej grupie wzrost liczby obcokrajowców odnotowała Portugalia. W analizowanym okresie był on blisko 2-krotny, z 114 tys. do 223,6 tys. osób (tab. 2). W grupie państw notujących szczególnie duży wzrost liczby obcokrajowców znalazła się również Finlandia, która odnotowała ponad 2,5-krotny wzrost ich liczby, z 37,6 tys. do 98,6 tys. osób. Duży udział miał tu jednak napływ ludności etnicznie fińskiej, zamieszkującej do początku lat 90. głównie na terytorium Rosji i Estonii.

Godny podkreślenia jest również fakt, że wraz z żywiołowym wzrostem napływu do państw UE-15 imigrantów z państw Europy Środkowo-Wschodniej oraz pozostałych regionów świata wzrosło ich znaczenie w strukturze pochodzenia obcokrajowców, zarówno w skali całej UE, jak i poszczególnych państw. W roku 1991 obywatele państw UE mieszkający na terytorium innych państw UE stanowili 35,5% ogółu obcokrajowców, natomiast w roku 2001 ich udział obniżył się do 29,7% (tab. 2). Należy również zauważyć, że tylko w trzech państwach UE (Belgii, Irlandii i Luksemburgu) obcokrajowcy z innych państw UE stanowili ponad połowę ogólnej liczby zamieszkujących legalnie obcokrajowców. W przypadku Belgii i Luksemburga tak wysoki udział w strukturze obcokrajowców obywateli innych państw UE wiązać należy z lokalizacją w tych państwach instytucji administracyjnych i politycznych UE zatrudniających liczne rzesze urzędników z państw członkowskich. Natomiast w przypadku Irlandii jest to głównie wynikiem tradycyjnych powiązań gospodarczych, politycznych i społecznych z Wielką Brytanią, której

obywatele stanowili w roku 1996 jeszcze blisko 61% ogółu obcokrajowców. Ponadto należy podkreślić, że kraj ten stał się szczególnie atrakcyjny dla imigracji dopiero w latach 90. Znajduje to odzwierciedlenie w szybkim wzroście liczby obcokrajowców. Równocześnie coraz większą rolę w ich strukturze geograficznej zaczynają odgrywać obywatele spoza UE-15. W latach 1991-2001 udział tych ostatnich w ogólnej strukturze obcokrajowców mieszkających w Irlandii wzrósł z 21,8% do 34,5% (tab. 2).

Najliczniejsza populacja obcokrajowców zamieszkuje w najludniejszych krajach UE, przy czym na pierwsze miejsce wysuwają się Niemcy, gdzie w roku 2001 przebywało legalnie 7318,6 tys. osób, co stanowiło 36,4% ogółu obcokrajowców mieszkających w państwach UE. Na kolejnym miejscu znalazła się Francja. Tu według spisu z 1999 roku mieszkało 3263,2 tys., czyli ok. 16,3% ogółu obcokrajowców zarejestrowanych w państwach UE. Trzecie miejsce przypadło w udziale Wielkiej Brytanii, gdzie w 2001 roku zarejestrowano ok. 2587 tys. obcokrajowców, czyli ok. 12,9% ogółu obcokrajowców UE. Łącznie w tych trzech krajach mieszkało więc ok. 65,6% ogółu cudzoziemców przebywających w państwach UE.

Biorąc pod uwagę zmiany udziału obcokrajowców w strukturze ludności państw UE, zaznaczyć należy, że poza wspomnianymi czterema krajami, w których w analizowanym dziesięcioleciu udało się obniżyć liczbę zamieszkujących je cudzoziemców, a co za tym idzie, spadł ich udział w ogólnej liczbie ludności, pozostałe kraje odnotowały tendencję wzrostową. Należy jednak pamiętać, że wspomniane cztery państwa należały do grupy legitymującej się już w roku 1991 stosunkowo wysokim udziałem cudzoziemców w ogólnej liczbie ludności (Belgia – 9,2%, Francja – 6,4%, Szwecja – 5,7%, Holandia – 4,8%). Z tego więc względu niewielki spadek liczby obcokrajowców zarejestrowanych w tych państwach jedynie nieznacznie obniżył ich udział w ogólnej liczbie ludności w roku 2001, wynosił on odpowiednio: w Belgii – 8,2%, we Francji – 5,6%, w Szwecji – 5,3%, w Holandii – 4,3%. Nadal więc znajdują się one w grupie państw o stosunkowo wysokim odsetku cudzoziemców w stosunku do ogółu ludności.

Zauważalną prawidłowością w analogicznym roku jest również znacznie wyższy udział obcokrajowców w strukturze ludności lepiej rozwiniętych gospodarczo państw UE, cechujących się wyższym poziomem życia i opieki społecznej, np.: w Austrii – 9,4%, w Niemczech – 8,9%, w Danii – 5,0%. Znamienny jest jednak coraz szybszy wzrost liczby obcokrajowców oraz ich udział w ogólnej liczbie ludności także w biedniejszych państwach UE. Szczególnym przykładem może być Grecja, gdzie w latach 1991-2001 udział obcokrajowców w ogólnej liczbie ludności wzrósł z 1,6% do 7,0%. Podobną tendencję obserwuje się także w przypadku innych państw z tej grupy, choć na znacznie mniejszą skalę, np.: w Hiszpanii – wzrost z 0,9% do 2,7%, w Portugalii – z 1,2% do 2,2% (por. tab. 2).

Szczególnym przypadkiem pośród państw UE jest Luksemburg, w którym udział obcokrajowców w ogólnej liczbie mieszkańców kraju wzrósł w latach 1991-2001 z 30,2% do 37,5%. Wynika to z roli i specyfiki tego najmniejszego kraju UE, liczącego w 2001 r. niewiele ponad 441 tys. mieszkańców. Należy pamiętać, o czym już pisaliśmy wcześniej, że na jego terytorium zlokalizowane są instytucje

administracyjno-biurowe UE, które zatrudniają liczną kadre rekrutującą się spośród obywateli różnych państw UE, ponadto Luksemburg posiada bardzo dobrze rozwinięty sektor bankowo-finansowy, reprezentowany przez siedziby wielu międzynarodowych banków (m.in. Europejski Bank Inwestycyjny UE) i firm z sektora finansowo-ubezpieczeniowego, które zatrudniają liczną międzynarodową kadre rekrutującą się głównie z państw Europy Zachodniej.

Zmiany struktury geograficznej pochodzenia obcokrajowców w państwach Unii Europejskiej w latach 1991-2001

Analiza geograficznego pochodzenia obcokrajowców w państwach UE pozwala stwierdzić, że w większości państw struktura narodowościowa obcokrajowców jest w dużej mierze uzależniona od przeszłości historycznej (kolonialnej) danego kraju (np. w Hiszpanii, Francji, Wielkiej Brytanii, Portugalii) lub od jego położenia i sąsiedztwa z innymi państwami-ojczyznami imigrantów, jak to jest np. w przypadku Austrii, Grecji, Niemiec, Szwecji, Finlandii (zob. ryc. 2).

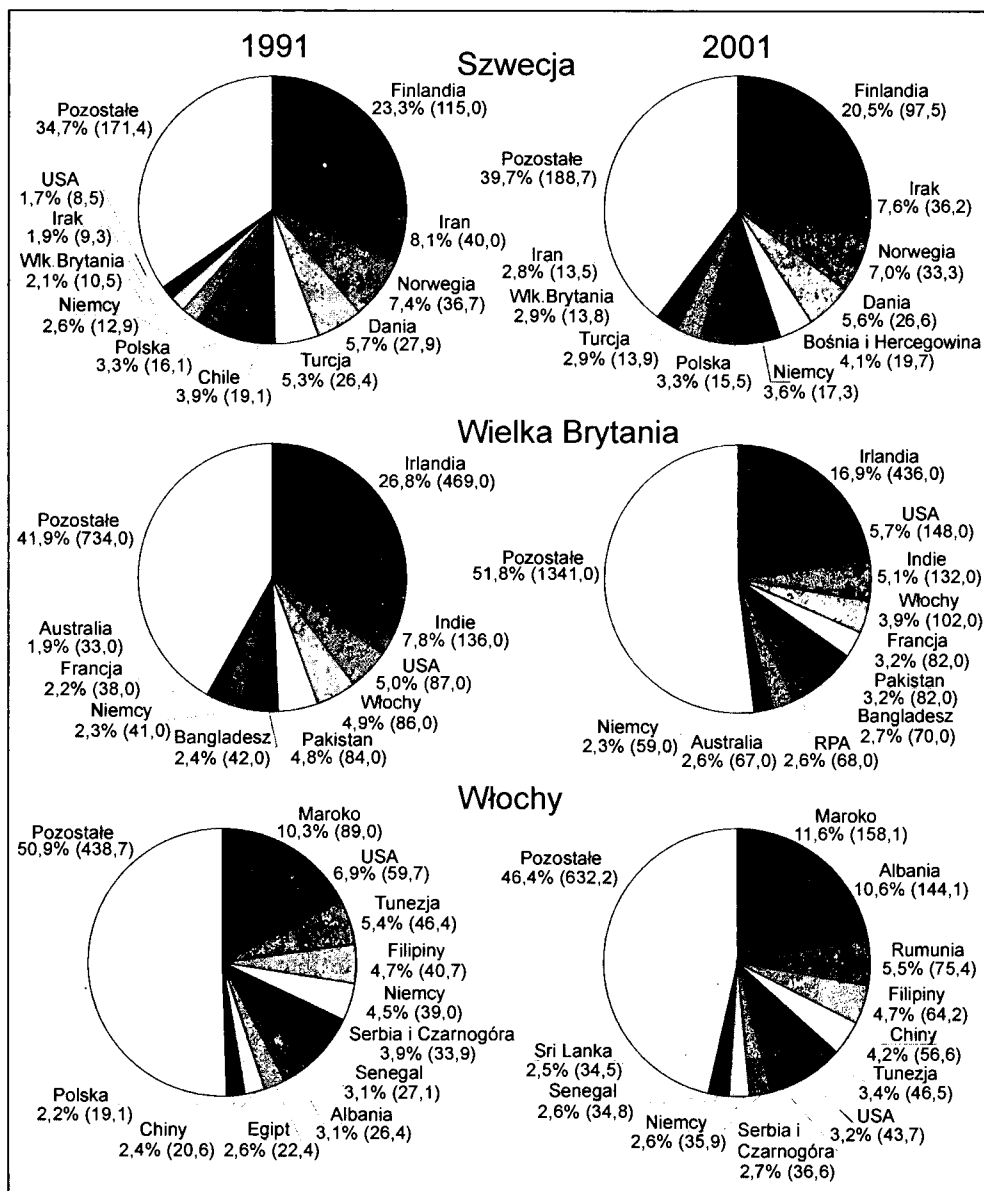
Drugim ważnym zjawiskiem obserwowanym w ostatnich latach jest pogłębianie się zróżnicowania geograficznego pochodzenia obcokrajowców. W miarę wzrostu napływu obcokrajowców do państw UE-15 ich struktura narodowościowa jest coraz bardziej zróżnicowana (por. ryc. 2). Najliczniejszą grupę obcokrajowców zamieszkującą państwa UE-15 stanowili obywatele Turcji. Według dostępnych danych ich liczbę w roku 2001 szacowano na ponad 2,5 mln, przy czym blisko 1,95 mln, czyli ok. 78% zamieszkiwało w Niemczech, gdzie stanowili oni najliczniejszą grupę, obejmującą 26,6% wszystkich obcokrajowców w tym kraju. Znaczące liczebnie grupy obywatele Turcji zamieszkiwały we Francji (208 tys. osób), w Austrii (127,2 tys.) i w Holandii (100,3 tys.). W każdym z tych państw Turcy stanowili jedną z ważniejszych grup obcokrajowców, mając odpowiednio: 6,4%, 17,9% i 14,5% udziału w ogólnej liczbie obcokrajowców (ryc. 2).

Kolejną liczną grupę obcokrajowców zamieszkującą państwa UE tworzą obywatele byłej Jugosławii. Jakkolwiek już od lat 70. emigrowali do państw UE w poszukiwaniu pracy, to szczególnie duży napływ ludności z tego regionu odnotowano w latach 90. Było to bezpośrednio związane z konfliktami zbrojnymi i rozpadem Jugosławii. Największa liczba obywateli byłej Jugosławii zamieszkiwała w 2001 r. na terytorium Niemiec (ponad 1 mln osób) oraz Austrii – ok. 322,3 tys. osób (ryc. 2).

Od lat 70. państwa Europy Zachodniej notują także duży napływ ludności z krajów Afryki Północnej, a w szczególności z państw Maghrebu (Algierii, Maroka i Tunezji). Największa ich liczba koncentruje się na terytorium Francji, z którą wspomniane państwa łączą kolonialne więzy. W roku 1999 legalnie przebywało na jej terytorium ponad 504 tys. Marokańczyków, 477,5 tys. Algierczyków i 154,4 tys. Tunezyjczyków. Łącznie obywatele tych trzech państw stanowili aż 34,7% ogólnej liczby obcokrajowców mieszkających we Francji. Należy ponadto podkreślić, że w 2001 r. obywatele Maroka byli najliczniejszą grupą obcokrajowców w: Hiszpanii – blisko 235 tys. osób, Holandii – 104,3 tys. osób oraz we Włoszech – 158,1 tys. osób. Natomiast

w Belgii w latach 1991-2001 ich liczba zmniejszyła się z ok. 145,6 tys. do 90,6 tys. osób, co sprawiło, że z drugiej stali się czwartą co do wielkości grupą obcokrajowców w tym kraju (ryc. 2).

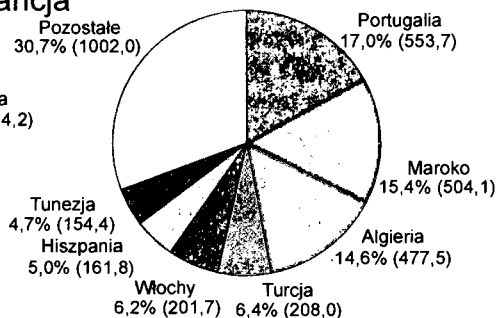
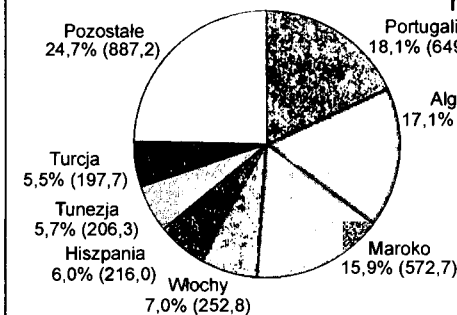
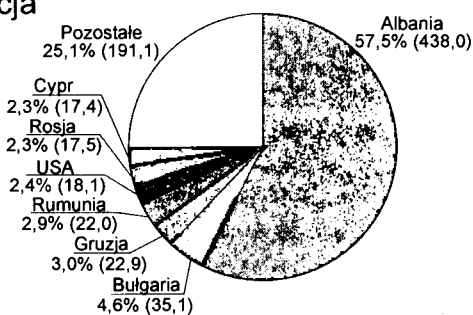
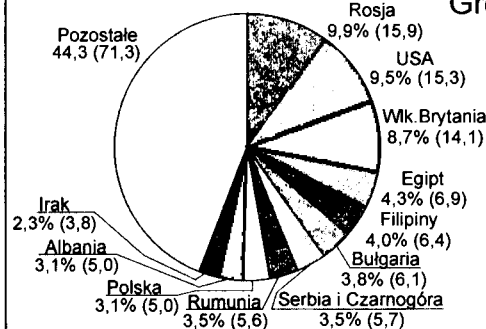
Ryc. 2. Zmiany w strukturze geograficznej pochodzenia obcokrajowców

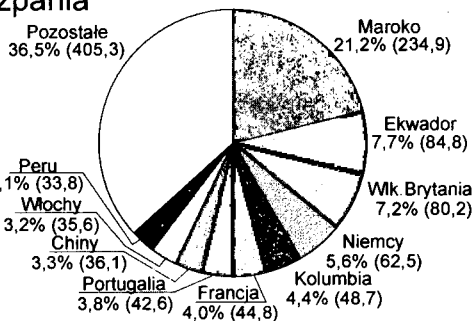
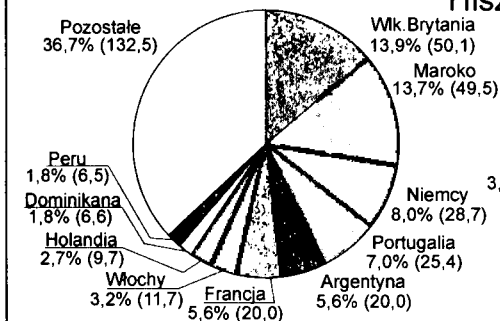
1991

Francja¹

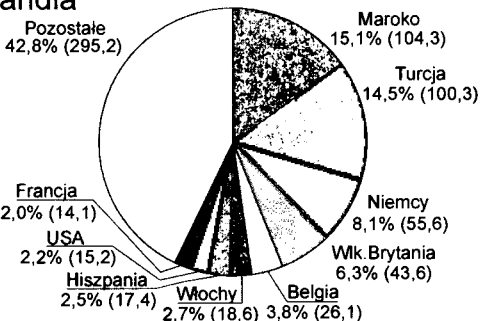
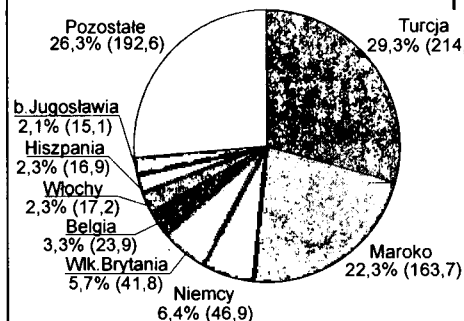
2001

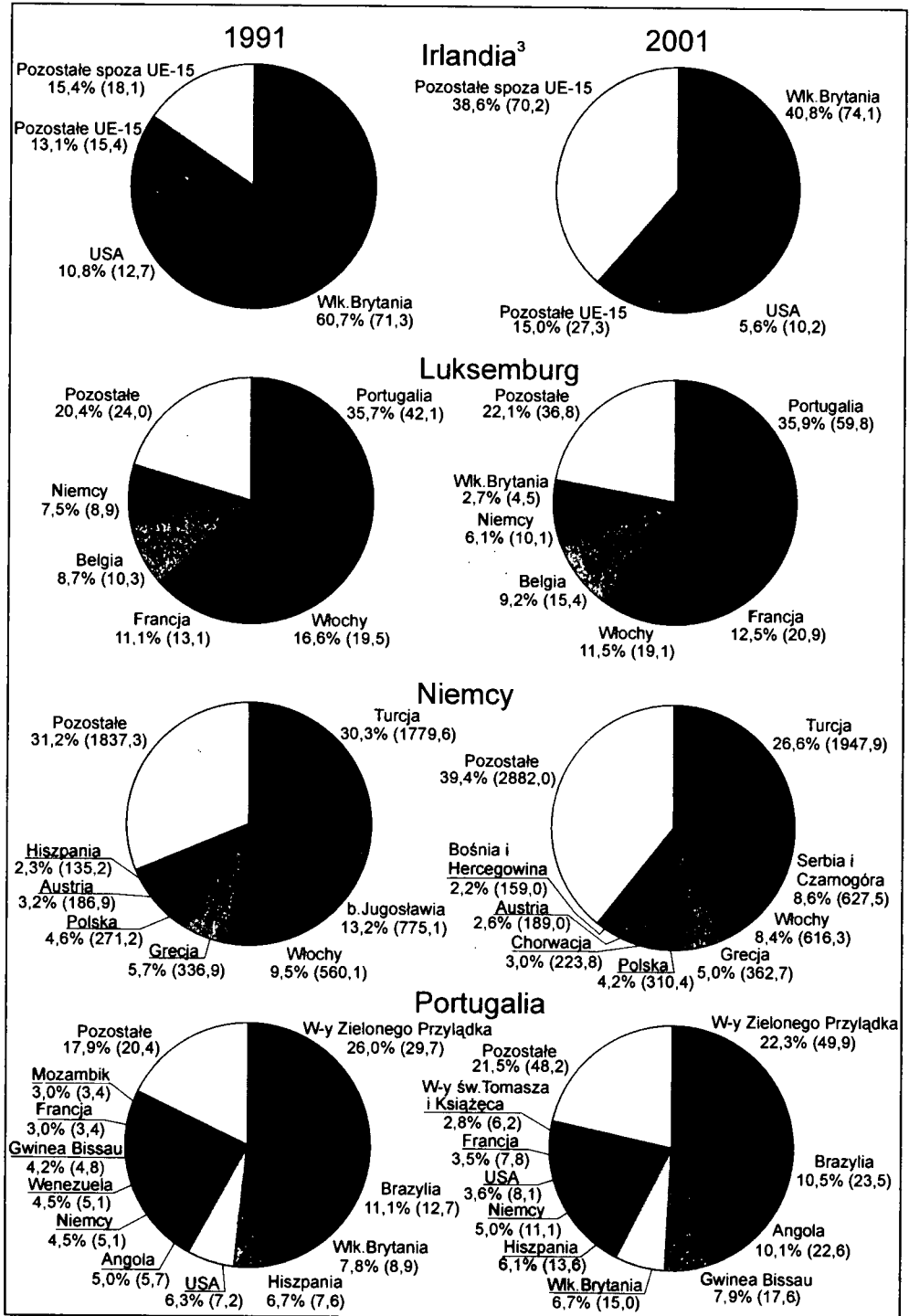
Grecja²

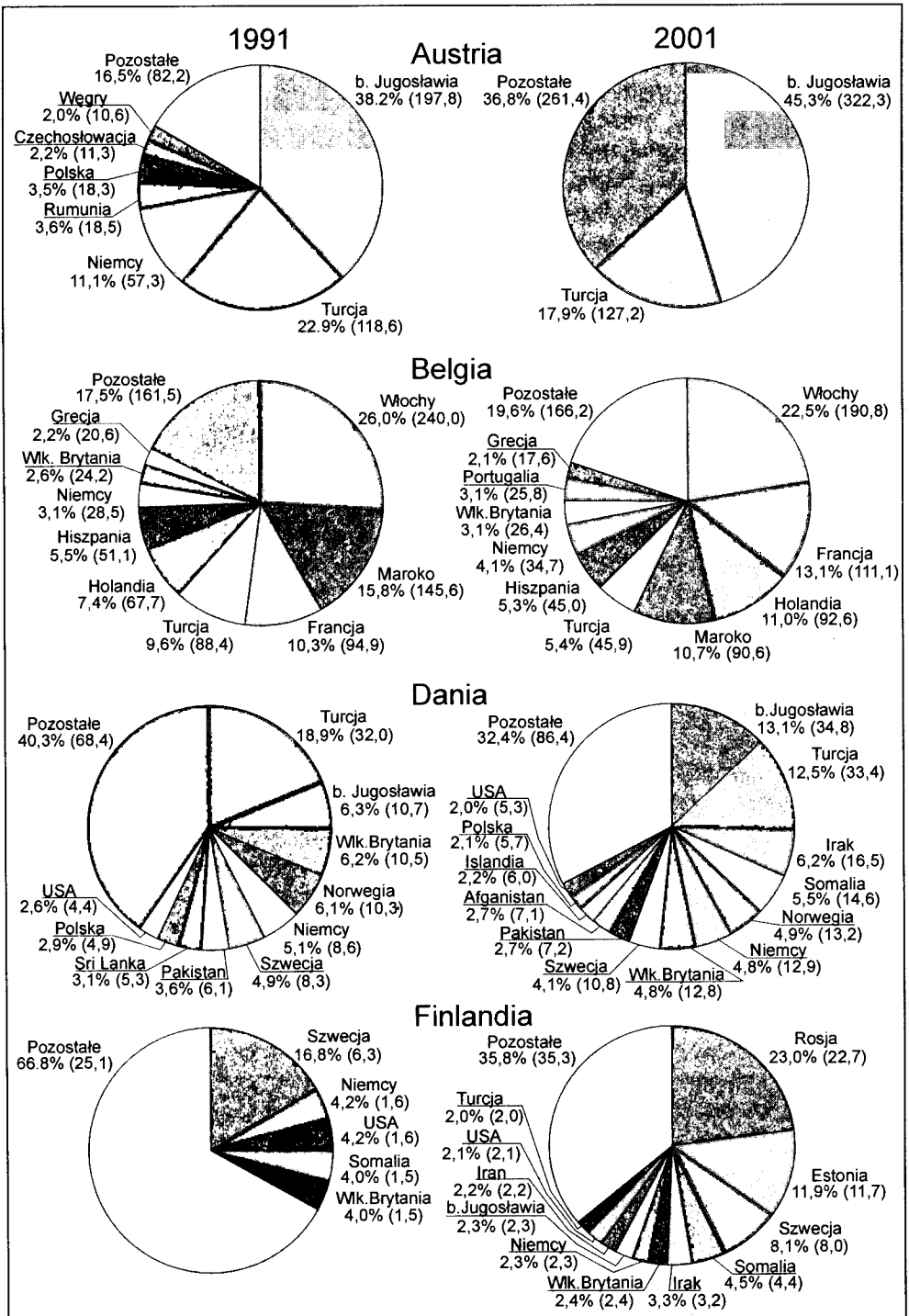
Hiszpania

Holandia

Także w kilku innych państwach Europy Zachodniej, poza Francją, liczną grupę zamieszkujących je obcokrajowców stanowią obywatele państw będących byłymi koloniami. Do takich krajów należą: Wielka Brytania, Hiszpania, Portugalia. W przypadku Wielkiej Brytanii aż siedem z dziesięciu głównych krajów pochodzenia obcokrajowców było wcześniej jej koloniami lub terytoriami zależnymi. W przypadku Hiszpanii blisko $\frac{1}{4}$ ogółu obcokrajowców stanowili w 2001 r. obywatele państw Ameryki Łacińskiej, przy czym największa ich liczba pochodziła z Ekwadoru (84,8 tys.), Kolumbii (48,7 tys.), Peru (33,8 tys.), Dominikany (29,3 tys.), Kuby (21,5 tys.) oraz Argentyny (20,4 tys.). Podobną sytuację mamy w Portugalii, w której w 2001 r. blisko 56% ogółu obcokrajowców stanowili obywatele państw będących jej byłymi koloniami. Szczególnie duża liczba obcokrajowców mieszkających w Portugalii pochodziła z byłych afrykańskich kolonii, nazywanych w skrócie PALOP (Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa), do których należą: Angola, Gwinea Bissau, Mozambik, Wyspa św. Tomasza i Wyspa Książęca oraz Republika Zielonego Przylądka. Największą grupę obcokrajowców mieszkających legalnie w Portugalii stanowili w 2001 r. obywatele Republiki Zielonego Przylądka – blisko 50 tys., czyli ponad 22% ogółu. Na kolejnych miejscach znaleźli się obywatele Brazylii (23,5 tys.), Angolii (22,6 tys.) i Gwinei Bissau (17,6 tys.). Łącznie z tych czterech państw pochodziło blisko 51% ogółu obcokrajowców mieszkających w Portugalii (por. ryc. 2).

Ważną grupę w strukturze obcokrajowców państw UE-15 stanowią obywatele innych państw UE. Szczególnie duży ich udział w 2001 r. obserwowano w takich krajach, jak: Luksemburg (77,7% ogółu obcokrajowców), Belgia (66,6%), Irlandia (65,5%), Hiszpania (38,9%), Francja (36,6%), Wielka Brytania (35,5%). W dużej mierze przybyli oni jako siła robocza z państw basenu Morza Śródziemnego do szybciej rozwijających się gospodarczo po II wojnie światowej państw Europy Zachodniej. Za przykład mogą służyć obywatele Włoch, którzy są najliczniejszą grupą obcokrajowców w Belgii (190,8 tys., czyli 22,5% ogółu), trzecią co do wielkości w Niemczech (616,3 tys.) i Luksemburgu (19,1 tys.), czwartą w Wielkiej Brytanii (102,0 tys.), a piątą we Francji (201,7 tys.). Podobny kierunek migracji obierali obywatele Portugalii, Hiszpanii czy Grecji, przy czym Portugalczycy i Hiszpanie są najliczniej obecni we Francji, gdzie ich liczba w 1999 r. wynosiła odpowiednio: 553,7 tys. oraz 161,8 tys. Emigranci z Grecji kierowali się natomiast głównie do Niemiec, gdzie stanowili w 2001 r. czwartą pod względem wielkości grupę obcokrajowców, liczącą 362,7 tys. (por. ryc. 2).

Prezentowane wykresy struktury narodowościowej obcokrajowców mieszkających legalnie w państwach UE-15 pozwalają także zauważyć zróżnicowaną wielkościowo, ale z reguły obecną w każdym z tych krajów grupę obywateli z wysoko rozwiniętych państw UE: Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji czy Stanów Zjednoczonych. Fakt ten należy wiązać między innymi z rosnącą szczególnie w latach 80. i 90. XX w. tzw. *skilled and business migration*, obejmującą wysoko wykwalifikowaną kadrę menedżerską, pracowników laboratoriów badawczych, inżynierów, naukowców, która migruje wraz z rozprzestrzenianiem się transnarodowych firm

oraz międzynarodowych organizacji politycznych, gospodarczych czy naukowo-badawczych (Castles 2000; Mahroum 2001).

Podsumowanie

Obserwowany w latach 90. XX wieku wzrost napływu cudzoziemców do państw UE-15, a co się z tym wiąże, wzrastający ich udział w ogólnej liczbie mieszkańców, staje się coraz większym wyzwaniem dla rządzących oraz społeczeństw. Zróżnicowanie imigrantów ze względu na kraj pochodzenia oraz wynikająca z niego różnorodność etniczna, rasowa, religijna i kulturowa stawia przed państwami i społeczeństwami UE nowe wyzwania. Z jednej strony państwa UE chętnie przyjmowały obcokrajowców jako tanią siłę roboczą, uzupełniającą w ten sposób braki na krajowych rynkach pracy oraz podnoszącą konkurencyjność europejskich przedsiębiorstw ze względu na niższe koszty zatrudnienia cudzoziemców w porównaniu do rodzimych pracowników. Z drugiej – starały się ograniczyć prawa obywatelskie i dostęp do systemu opieki społecznej obcokrajowców (Leitner 1995; Kofman 2002).

Zniesienie wewnętrznych granic (od 1 stycznia 1993 r.) umożliwiające swobodny przepływ towarów, usług, kapitału oraz ludzi między państwami członkowskimi UE skłoniło je do położenia nacisku na lepszą kontrolę zewnętrznych granic UE oraz wprowadzenia regulacji dotyczących przepływu obcokrajowców będących obywatelami państw trzecich zamieszkalymi na terytorium UE. Kraje UE stanęły w obliczu konieczności rozwiązania problemu odrębnego traktowania obywateli państw trzecich. Nasilił się problem dyskryminacji i wykluczenia obywateli państw spoza UE mieszkających i pracujących legalnie, często od wielu lat, na terytorium UE (Leitner 1995; Hansen 1998; Kofman 2002).

Należy podkreślić, że nasilające się szczególnie w latach 90. XX w. procesy globalizacji i rozwój gospodarki światowej wymagają swobodnego przepływu towarów, kapitałów oraz siły roboczej. Rosnący napływ nowych rzesz imigrantów do państw UE, przy jednoczesnym starzeniu się ich rdzennej ludności, sprawia, że konieczne stają się zmiany w polityce migracyjnej. Nie sprawdza się już bowiem model realizowany przez te kraje w okresie powojennym, polegający na akceptacji obcokrajowców jedynie jako okresowej siły roboczej. Rządy i obywatele państw europejskich muszą się przygotować do akceptacji trwałych zmian w etniczno-rasowej strukturze ludności oraz ułatwiać asymilację i naturalizację imigrantów. Wymaga to ponadto przemyślenia i przewartościowania koncepcji narodu i narodowości oraz akceptacji rosnącego zróżnicowania etnicznego, rasowego i kulturowego. W obliczu przewidywanych zmian gospodarczych oraz demograficznych zasadne wydaje się odejście od traktowania imigrantów jako obciążenia dla gospodarki i finansów publicznych oraz zagrożenia dla tożsamości narodowej na rzecz postrzegania ich raczej jako źródła i bodźca rozwoju gospodarczego oraz wzbogacenia i urozmaicenia narodowej kultury. Jak słusznie zauważa H. Leitner: „Ruchy migracyjne i spotykane się kultur – tak długo jak odbywają się pokojowo – pro-

wadzą głównie do wzbogacenia kulturowego, podczas gdy separacja i segregacja często wiedzie do kulturowego zubożenia” (Leitner 1995).

Bibliografia

- Castles S., 2000, *International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues*, „International Social Science Journal”, vol. 165 (wrzesień), s. 269-281.
- Eurostat, 2000, *European Social Statistics: Migration 2000*, Luxembourg.
- Eurostat, 2002, *European Social Statistics: Demography 2002*, Luxembourg.
- Eurostat, 2004, *Population Statistics 2004*, Luxembourg.
- Hansen R., 1998, *A European citizenship or a Europe of citizens? Third country nationals in the EU*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, vol. 4 (24), s. 751-768.
- Kofman E., 2002, *Contemporary European migration, civic stratification and citizenship*, „Political Geography”, vol. 21, s. 1035-1054.
- Leitner H., 1995, *International migration and the politics of admission and exclusion in postwar Europe*, „Political Geography”, vol. 3 (14), s. 259-278.
- Mahroum S., 2001, *Europe and the Immigration of Highly Skilled Labour*, „International Migration”, vol. 5 (39), s. 27-43.
- Mydel R., Fassmann H., 1997, *Nielegalni robotnicy cudzoziemscy i czarny rynek pracy. Polscy nielegalni pracownicy w Wiedniu*, Kraków.
- Mydel R., Fassmann H., 2004, *Integracja a transnarodowa migracja wahadłowa (na przykładzie Polaków w Wiedniu)*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, nr 1, s. 81-98.
- OECD, 2004, *Trends in International Migrations: SOPEMI Annual Report 2003*, Paris.
- Okólski M., 1999, *Migration Pressures on Europe*, „Prace Migracyjne” (Warszawa), nr 26.
- Okólski M., 2004, *Demografia zmiany społecznej*, Warszawa.
- Stalker P., 2002, *Migration Trends and Migration Policy in Europe*, „International Migration”, vol. 5 (40), s. 151-179.
- UN, 2002, *International Migration Report 2002*, New York.
- Zlotnik H., 1999, *Trends of International Migration since 1965: What Existing Data Reveal*, „International Migration”, vol. 1 (37), s. 21-61.